

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Abdulhay Qosimov Axadali o'g'li¹, Alimardon Toshmatov
Sotvoldiyevich²

^{1,2} Farg'ona davlat universiteti, Amaliy ingliz tili kafedrası
o'qituvchilari

MIF VA METAFORALAR. MIFLARNING METAFORIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya: Tush kabi afsonalar ham inson tasavvurining mahsulidir. Afsonalar xuddi tush kabi, inson irodasining eng chuqur umidlari, istaklari va qo'rquvlari, imkoniyatlari va to'qnashuvlarining ayni ramzidir. Insonlar nazdida, har qanday din nuqtai nazaridan, afsonalar yoki diniy tasavvurlarni oddiygina "boshqalarning dini" yoki "mif" deb ta'riflash odat tusiga kirmoqda. Bunda insonning yaralishi, farishtalar, shayton yoki yovuzlik singari tushunchalar har bir diniy tasavvurlarda mavjud. Ushbu diniy tasavvurlarni ifodalash va tasvirlashda obrazli til vositalarining o'rni juda muhim.

Mifologiya va uning xususiyatlari.

Mif so'zi yunoncha "mythos" so'zidan olingan bo'lib afsona, rivoyat degan ma'noni anglatadi. Miflar asosan qadimiy dunyo odamlarining o'zlari yashayotgan borliqni tushunishga bo'lgan ibtidoiy tasavvurlari majmui bo'lib, olamning yaratilishi, insonlar va hayvonlar dunyosining vujudga kelishi, koinot va undagi samoviy jismlarning yaratilishi, tabiatda uchrab turuvchi tabiiy hodisalarning mohiyati va ularga sabab bo'luvchi omillar, tarixiy shaxslar, ma'bud-ilohlar va boshqa e'tiqodiy qarashlarni o'zida mujassamlashtirgan.

Mifologik tasavvurlar insonlarning voqelikka nisbatan ularning ongsiz hissiy munosabati ifodasidir. Miflar turlariga ko'ra ikki xil bo'lishi mumkin: og'zaki va yozma. Mifologik

tasavvurlar orqali insonlar muayyan bir voqelikning mohiyatini xayoliy uydirma vositasida tushuntirishga harakat qilishadi. Mifologik tasavvurlar tizimi ongimiz metaforik xususiyatga ega bo'lgan tizimi bilan o'xshashdir. Metafora kabi, afsona va miflarni o'rganish va ta'rifi Gomer "tarixiy ertak" va afsonani "afsona yoki tarix" deb ajratgan antik davrga borib taqaladi.

Mif termini bu yerda barcha tarixiy bosqichlarda mavjud bo'lgan insoniyat tarixiy faoliyatining madaniy mahsuli sifatida tushuniladi va mif yaratish ongning asosiy kognitiv qobiliyati sifatida tushuniladi, bu esa vizual-sensorli tasvirning madaniy jihatdan aniqlangan, umumlashtirilgan shakllarini hosil qiladi.

Pindar afsonani fantastika deb atagan, Gomerga ergashgan sofistlar esa mif va logotiplarni ajratib ko'rsatishgan, o'z navbatida Platon xudolar haqidagi qadimgi yunon afsonalariga murojaat qilish uchun miflardan foydalangan. Taqqoslash uchun, Aristotel afsonani "hikoya syujeti" sifatida ko'rgan. Ushbu parcha-parcha ta'riflardan tarjimonning diqqatini miflarning ma'lum bir mazmuni yoki vazifasiga qaratgan ko'plab ta'riflar paydo bo'ldi.

Mif va metaforalar.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, XX va XXI asrda mif va metaforaning o'zaro bog'liqligi eng kam o'rganilgan sohalardan biri hisoblanadi. Ammo, mifologiya va uning metaforik xususiyatlari haqida qiziqarli ma'lumotlar bizni ushbu sohaga qiziqishimizni oshirishi tabiiy. Ushbu sohada bir qator yetuk olimlar izlanishlar olib borishgan. Xususan, g'arb yetuk olimlaridan Lakoff va Jonson, Kovecses va boshqalar mif va metaforalarning o'zaro ta'siriga doir izlanishlar olib borishgan.

XIX asrda nemis romantist yozuvchilari F. Shlegell va F. Shelling mifologiya va uning falsafiy muammolarini tadqiq qilishgan. Ulardan so'ng, XX asrga kelib bir qator olimlar, xususan, J. Freyzer, Freyd K.G., Jung, J. Huizinga, E. Kassirer, M. Eliade, G.G. Gadamer kabilar o'zlarining mifologiya va uning falsafasiga oid asarlarni ommaga taqdim qilishdi.

Bundan tashqari, miflar madaniyatning o'ziga xosligidan kelib chiqqan, ya'ni mifni madaniyatning bir bo'lagi sifatida A.F. Loseval, B.S. Erasov, V.P. Gurevich, V.P. Shestakova kabi olimlar tadqiqot olib borishgan. Shuningdek, M. Myuller, V. fon Gumboldt, F. Boas kabi tadqiqotchilar mifni hikoya aytish an'anasining ilk shakli sifatida tadqiq qilishgan. Umuman olganda, mif va metaforaning tadqiqot obyekti sifatidagi hozirgi holatini tavsiflab, shuni ta'kidlash lozimki, metafora va mifni o'rganish tarixi ancha keng bo'lib, ijtimoiy-gumanitar bilimlarning deyarli butun qatlamini qamrab oladi.

Herman Gunkel (1922) afsonalarni xudolar haqidagi hikoyalar, dostonlardan farqli o'laroq, odamlar haqidagi "tarixiy" hikoyalar deb ta'riflagan. Mircha Eliade miflarni "muqaddas tarix" deb ta'riflagan bo'lsa, Styuart qadimgi afsonalarni o'tmish tuyg'usining ifodasi sifatida ko'rgan. Bultmann o'zining "Diniy tarix" kitobida berilgan miflarning ta'rifini berarkan, afsonalarni inson hisobi va buyrug'idan tashqari transsendental (ruhiy) kuchga asoslangan inson mavjudligining ifodasi sifatida qaradi. Erik Frank mif va metaforaning umumiy munosabatlarning o'xshashligi haqidagi g'oyasini ilgari surdi. Frankning o'xshatish haqidagi qarashi Aristotelning metafora ta'rifini eslatadi. Ushbu xulosa Frankning bayonoti bilan tasdiqlanadi:

Xudo bilan suhbatda odam faqat o'z so'zini ishlatishi mumkin. Agar u Xudo haqida bizning Rabbimiz deb, Uning irodasi, O'z ixtiyori haqida gapirsa, unda bu kabi tushunchalarning

barchasi inson hay otidan misol qilib olingan, bundan tashqari ularni tom ma'noda emas, balki metafora sifatida qabul qilish kerak.

Ya'ni yaratganning irodasi, qaror chiqarishi, biror narsani ixtiyor etishini inson anglay olishi uchun, o'zining hayotidagi voqea-hodisalariga nisbatan taqqoslab tushunishga harakat qiladi. Insonlar xudo qanday o'ylaydi, aslida u qanday ekanligini bilmaydi, lekin o'zlarining onglari orqali uni tasvirlashga harakat qiladi.

Ammo, bu Xudo haqidagi majoziy til Xudoning harakatlarini o'xshatish bilan almashtiradi, degani emas. "Shunday qilib, Xudoning sevgisi va g'amxo'rliqi bu shunchaki tasvir yoki ramz emas, bu tushunchalar Xudoning shu yerda va hozir harakat qilayotganini anglatadi". Ya'ni ular aslida ham shunday deb qabul qilinishi kerak. "Metafora - bu yangi tushunchalarni ifodalovchi va shakllantiruvchi kognitiv jarayon bo'lib, ularsiz yangi bilimlarni olish mumkin emas".

Mif va metaforaning o'zaro bog'liqligi.

Afsonaviy rivoyatlar o'zlarining tarixiy mazmuni jihatidan insonlar manzur bo'lgan, chunki ular mifologik ma'lumotlar orqali insonlarga boshqa dunyoga murojaat qilar ekan, bu dunyodagi tushunib bo'lmaydigan hodisalarni tushuntirgan. Miflar zamonaviy ilmiy tafakkur emas, balki hayoliy tafakkur, ya'ni dunyo va inson hayoti o'zga dunyo kuchlari va mavjudotlari ta'sirida degan fikr tufayli haqiqatga aylangan. Bu xulosa zamonaviy metafora nazariyasining metafora "metaforik tafakkurdan kelib chiqadi" degan g'oyasini eslatadi. Bundan tashqari, mif, mifologiya va metafora terminologiyasining zamonaviy nazariyasi o'rtasida o'xshashliklar mavjud. Insonning kontseptual yoki tafakkur qilish tizimi kontseptual metaforalardan tashkil topgan.

Mifning juda murakkab ta'rifi Doty tomonidan berilgan, ushbu ta'rifni murakkabligi bo'yicha zamonaviy metafora nazariyasi bilan solishtirish mumkin. Doty (1980) o'z ta'rifida mifning quyidagi jihatlariga to'xtalib o'tgan:

"Mifologik korpus umumiy murakkab miflar tarmog'idan iborat bo'lib, ular madaniy va xayoliy ahamiyatga ega, metaforik va ramziy til, grafik tasvirlar va hissiyotlar orqali ifodalanadigan hikoyalar, ma'lum e'tiqoddan iborat. Inson omili va undagi nisbiy maqomlarning asosiy tavsiflari, shuningdek mifologiyalar madaniyatning siyosiy va axloqiy qadriyatlarini yetkazishi mumkin va universal nuqtai nazardan individual tajribani talqin qilish tizimlarini taqdim etishi mumkin. Bu esa o'z navbatida g'ayritabiiy yoki hayoliy mavjudotlarning aralashuvini o'z ichiga olishi mumkin. Bundan tashqari miflar tarixiy afsona, novella yoki bashoratlar ham bo'lishi mumkin."

Mifning boshqa ta'riflari nazariyotchilarning o'xshatish, farqlash va ma'noni uzatishga oid metafora haqida aytganlarini aks ettiradi. Burton Mak mifni "haqiqiy ijtimoiy vaziyatning jihatlarida fikr yuritishga undaydigan" hayoliy dunyo sifatida tushuntirgan. Bu xayoliy dunyo shunchaki hikoyalar to'plami emas, balki dunyo bilan muloqot qilish usulidir. Antropologiya nuqtai nazaridan antropomorfizm ya'ni insonning yer yuzidagi hayvonlar, boshqa mavjudotlar va Xudoga nisbatan munosabati, "mifning ajralmas belgisi bo'lib, uning butun tuzilishi va faoliyat mantiqini belgilaydi." Shunday qilib, "mif dunyoning "inson" tasviri bo'lib, bu dunyoning "sinkretik" tasvirini yaratadi", va uning ajralmas qismidir.

Mifdagi ichki va tashqi ma'no, aql va hayolning qo'shilishi natijasida hosil bo'ladi, bunda voqelik ularning hech biri tomonidan belgilanmaydi, balki o'z zamiridagi shaxs bilan birlikda shakllanadi. Afsonalar, ilm-fan kabi, dunyoni tushuntirishga intiladi, shuning uchun

miflar biz dunyodagi o'z o'rnimizni va unda qanday yashashimiz kerakligini tushuntiradigan nutqning o'ziga xos shaklidir.

Karl Jung samoviy miflarni dunyoning boshlanishini emas, balki ongning paydo bo'lishini ikkinchi yaratilish sifatida tasvirlaydi. Jungning fikriga ko'ra, miflar ongsiz holatda qolib, ongga kuchli ta'sir ko'rsatadigan har qanday o'zgarishlar, erishib bo'lmaydigan psixik jarayonlar va hodisalarni tasvirlaydi. Bu ta'sirni na atrof-muhit sharoitlari to'xtata oladi, na tuzata oladi. Jung o'z izlanishlarida jinlar olamiga to'xtalar ekan, inson bu olamni anglay olmasligini, ammo uni o'z ongi orqali tasvirlashga harakat qilishiga to'xtalib o'tadi.

Hech qanday ratsionallik bu empirik haqiqatni o'zgartira olmaydi. Jung instinkt arxetiplarini jinlar yoki xudolar deb atasa, bu ularning mavjudligini o'zgartirmaydi. Jungdan keyin Kempbell afsonalarni "bizning ruhiy qobiliyatlarimiz, ularni qanday qilib tushunish va hayotimizga integratsiya qilish haqida go'zal tilda aytib berish" deb biladi. Xonko (1984) mifni ontologik ya'ni metafizikaning borliq tabiati bilan bog'liq deb ta'riflaydi, chunki u izchil dunyoqarashga integratsiyalashgan, hayot va dunyoning muhim tomonlarini tasvirlaydi. Yuqoridagi qarashlardan so'ng, miflarni metafora sifatida talqin qilish mumkinmi degan savol tug'iladi. Xonko quyidagi sabablarga ko'ra miflar metafora bilan o'xshash ekanligini tasdiqlaydi:

- a) miflar xuddi metaforalardek bir-biriga o'xshamaydigan, boshqa munosabatlarda (odamlar va xudolar) qo'llanilishi.
- b) miflar ham metaforalar singari bir holatdan ikkinchi holatga ma'no anglatishi
- c) miflarning metaforalarga o'xshab tushuntirish xususiyatiga ega ekanligi
- d) miflarning kontekstga ya'ni tub ma'no-mazmunga bog'langanligi
- e) miflarning metafora singari madaniyatning umumiy semantik tuzilishiga (dunyoqarashiga) mos tushganligi
- f) miflar metaforalardek o'z foydalanuvchilari uchun mazmunli fikrlash va tushunarli bo'lishiga yordam berishi
- g) miflar ham xuddi metaforalar singari talqin qilinish kerakligi

Bu xulosalarni Doty ham o'z izlanishlarida tasdiqlagan. U mifning xususiyatlariga to'xtalar ekan, uning metaforaga o'xshashligini ta'kidlaydi. Gronwald mifni "poetik metafora" deya ta'riflagan. Armstrong esa "mif yoki afsonalar mazmuni tub ma'noda qabul qilinishi kerak emas", aksincha "juda murakkab va qiyin bo'lgan haqiqatni tasvirlash, ifodalash uchun boshqacha metaforik urinish" deya ta'riflagan.

Xulosa.

Qisqacha qilib aytganda, miflar va metaforalar talqin qilinishiga ko'ra bir-biriga juda yaqin. Sharq va g'arb olimlari ushbu fikrni tom ma'noda qo'llab quvvatlaydi. Zero, Xonko mif va metaforalarning o'zaro o'xshash funksiyalarini ta'riflab berdi. Bundan tashqari, Jung va Kempbell singari olimlar mifning yaratilishiga alohida e'tibor qaratib, ular asosan insonlar o'zlari uchun tushunish qiyin bo'lgan tabiat hodisalaridan ilhomlanib mif va afsonalar yaratishgan. Shuningdek, tarixdan ma'lumki qadimgi hind va yunon davlatlarida olamning yaratilishi, Xudo va oxirat haqidagi mif va afsonalar eng ko'p tarqalgan turlaridan biri bo'lgan. Metaforalar haqidagi ta'limot va o'rganishlar aynan mana shu davrdan rivojlana boshlagan. Metaforalarning ham miflar singari o'xshash funksiyalaridan biri bu inson ta'riflay olmaydigan hodisani o'xshatish yoki taqqoslash orqali ifodalanishidir. Bundan

ko'rinib turibdiki, mif va metaforaning yaraltilishi va tushunilishi bir xil psixologik jarayonlar bilan bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Armstrong, K., 1999, *A history of God*, Vintage, London.
2. Abdulxay, Q. (2022). INGLIZ BADIY ADABIYOTIDA METAFORALARNING O'RNI VA TAVSIFI. INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL, 3(3), 300-303.
3. Abduolimova, M. (2022). METAFORANING TILSHUNOSLIKDA NAMOYON BO'LISHI VA UNING ILMIY AHAMIYATI.
4. Campbell, J., 1972, *Myths to live by*, Bantam, New York
5. Doty, W.G., 1980, 'Mythofiles' Dyscrasia: A Comprehensive Definition of Myth', *Journal of the American Academy of Religion* XLVIII(4), pp. 531–561.
6. Frank, E., 1945, *Philosophical understanding and religious truth*, Oxford University Press, London.
7. Glucksberg S., Keysar B. *Understanding metaphorical comparisons: Beyond similarity / Psychol. Rev. 1990. V. 97. № 1. P. 3 — 18.*
8. Gunkel, H., 1922, *Genesis, übersetzt und erklärt*, Vandenhoeck & Ruprecht, Goettingen.
9. Hausman, C., 2006, 'A review of metaphorical theory and metaphorical reference revisited', *Semiotica* 161 vol. 1, pp. 213–230.
10. Haydarova, U. (2022). YAPON MUMTOZ ADABIY MANBALARIDA QO'LLANGAN METAFORALAR VA ULARNING DINIY-FALSAFIY TALQINI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(1), 950-958.
11. Honko, L., 1984, 'The problem of defining myth', in A. Dundes (ed.), *Sacred narrative: Readings in the theory of myth*, pp. 41–52, Noonday, New York.
12. Jung, C.G., [1959] 1971, 'Religionless Christianity. A Letter by Carl G. Jung', *Journal of the American Academy of Religion*, vol. 39, pp. 43–47.
13. Kosimov, A. (2022). METAFORANING O'RGANILISHIGA DOIR YONDASHUVLAR. ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ АХБОРОТНОМАСИ, 4(2), 114–116.
14. Kosimov, A. (2022). TILSHUNOSLIK VA PSIXOLOGIYADA METAFORALARNING TUTGAN O'RNI, SHARQ VA G'ARB OLIMLARINING METAFORALAR YASALISHI BORASIDAGI FIKRLARI. БАҲҚАРОПЛИК ВА ЕТАКЧИ ТАДҚИҚОТЛАР ОНЛАЙН ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ, 2(3), 124-127.
15. Lakoff, G., 1986, 'A Figure of Thought', *Metaphor and Symbolic Activity* 1(3), pp. 215–225.
16. Lakoff, G., 1993, 'The contemporary Theory of Metaphor', in A. Ortony (ed.), *Metaphor and Thought*, pp. 202–251, 2nd edn., Cambridge University Press, Cambridge.

17. Lakoff, G., 2014, 'Mapping the Brain's Metaphor Circuitry: Metaphorical Thought in Everyday Reason', *Frontiers in Human Neuroscience*, vol. 8, pp. 1–14.
18. Qosimov, A. A. (2022, May). INGLIZ TILIDA OBRAZLI TIL VOSITALARI VA ULARNING KLASSIFIKATSIYASI. METAFORLARNING BOSHQA OBRAZLI TIL VOSITALARIDAN FARQI. In *International journal of conference series on education and social sciences (Online)* (Vol. 2, No. 4).
19. Ravshanovna, T. M. (2022, April). THE PERCEPTIVE MEANING IN VERBAL IRONY. In *E Conference Zone* (pp. 19-21).
20. Ricoeur, P., 1977, *The rule of metaphor. The creation of meaning in language*, Routledge, London.
21. Shavkatovna, A. N., & Madolimovich, T. I. (2021). The Effectiveness of The Learning Process in English. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 3, 145-147.
22. Sørensen, B. & Thellefsen, T., 2006, 'Metaphor, concept formation, and esthetic semeiosis in a Peircian perspective', *Semiotica* 161(1), pp. 199–212
23. Stewart, D., 1971, *The pyramids and the sphinx*, Newsweek, New York
24. Ugli, Q. N. K., Qizi, D. U. B., & Ugli, K. S. Z. (2020, August). Teaching vocabulary to high-level students. In *Archive of Conferences* (Vol. 3, No. 3, pp. 9-12).
25. Umarova, M. (2022). THE IMPORTANCE OF STUDENTSOPTIONS WHILE LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN THE UZBEK EDUCATION SYSTEM. *Involta Scientific Journal*, 1(4), 239-251.
26. Umaraliev, M. (2021). Some challenges in encouraging independent learning. *Academic research in educational sciences*, 2(4), 1878-1882.
27. Usmonova, S. (2021). The national revival period in uzbek enlightenment literature.
28. Фрейд З. *Тотем и табу* — М., 2004. — 304 с.
29. Фрезер Дж. Дж. *Золотая ветвь* — М., 1998. — 784 с.
30. Кассирер Э. *Философия символических форм. Том 2. Мифологическое мышление.* М., СПб, 2001. 280 с.
31. Гадамер Г. «Миф и разум» // *Актуальность прекрасного.* М., 1991,— 344 с.
32. Гуревич В.П. *О семантике неопределенности.* — ФН. 1983 № 1.
33. Гумбольдт В. фон. *Язык и философия культуры.* М., 1985. — С. 417.
34. Ерасов Б.С. «Мифы и тотемы* или реальное единство. М., 1969.
35. Игамбердиева, Ш. (2021). Развитие навыков творческого сотрудничества будущих преподавателей иностранного языка при использовании технологии «бит-урок». *Общество и инновации*, 2(11/S), 190-198.
36. Галимуллина, Л. (2021). Некоторые особенности в переводе фразеологических единиц с английского языка на узбекский язык. *Общество и инновации*, 2(8/S), 205-213.